

Кристиан Таков.

I. Обзор на деликтното право в Република България

- 1 Тъй като българското право се представя за първи път в поредицата *European Tort Law*, в първата част на изложението (по. 5 и сл.) е направен общ преглед на доктрината на деликтното право. Посочени са историческите корени и първообразът на законовата уредба. Направено е сравнение между деликтната и договорната отговорност. разгледани са отделните видове деликтна отговорност. Посочени са предпоставките за възникването ѝ. Накрая са представени накратко въпросите във връзка с обезщетението на вредите от деликт.
- 2 Във втората част на статията (по. 115 и сл.) е представена законовата уредба, отнасяща се до деликта. В тази част не са разглеждани релевантните подзаконовни нормативни актове, тъй като броят им е огромен, тъй като тази част от законодателството се характеризира с ноторна изменчивост и тъй като тези подзаконовни актове имат само второстепенно значение. В голямата си част те представляват правила за безопасно поведение в отделни области (т.нар. „източници на повишена опасност“), които постоянно се променят.
- 3 В третата част на изложението (по. 126 и сл.) е направен кратък преглед на най-важните съдебни решения, които са групирани по отделни въпроси.
- 4 Накрая (по. 171 и сл.) е прибавена селективна библиография на българската правна литература по въпросите на деликта, която обхваща периода след 1944 година и в голямата си част се основава на влезлия в сила през 1951 година Закон за задълженията и договорите (ЗЗД).¹

¹ Обн. Държавен вестник (ДВ) бр. 275/1950, посл. изм. ДВ бр. 43/2005.

A. ОБЩ ПРЕГЛЕД НА ДОКТРИНАТА

1. Историческо развитие и първообраз на уредбата на деликта

- 5 Българската уредба на деликта следва романската правна традиция на чл. 1382 и сл. на френския Code civil и на чл. 2043 и сл. на италианския Codice civile от 1942 г. От тези исторически корени се предопределя и структурата на общата уредба на деликта в българското право. Тази обща уредба се състои от една *генерална клауза* и множество специални състави, включително такива на стриктна (безвиновна) отговорност и на отговорност за чужди действия.
- 6 Наред с общата гражданска уредба в различни периоди са приемани и специални закони, които уреждат деликта по особен начин (fn. 7).

2. Деликтна и договорна отговорност

- 7 В българското законодателство съществуват множество разлики между деликтната и договорната отговорност. Поради тези разлики въпросът за квалификацията на отговорността като деликтна или като договорна има голямо практическо значение. По-нататък е направено сравнение между договорната и деликтната отговорност и е разгледан въпросът за конкуренцията между тях.

а) Сравнение между двата вида отговорност

- 8 В таблицата по-долу са представени само *разликите* между деликтната и договорната отговорност. Съвпаденията между тях (напр. изискване за правен каузалитет между непозволеното действие и вредата, за вина, за презумпция за вина, за освобождаващи обстоятелства, които са еднакви и в двата случая и т.н.) не са отразявани.

9	Деликтна отговорност	Договорна отговорност
1. Фактически състав	Накърнение на правно защитено благо. Обща клауза (чл. 45 ЗЗД) и множество специални състави (47 и сл. ЗЗД, специални закони).	Неизпълнение на задължение, възникнало от правна сделка.
2. Изисква се реално настъпване на вреди	Да.	По принцип да, но има изключения (неустойка, задатък).
3. Изисква ли се предвидимост на вредите, за да бъдат те обезщетени?	Няма такова законова изискване (чл. 51 във вр. с чл. 82 ЗЗД), но според господстващото мнение вредата трябва да е предвидима.	Да. При умисъл и груба небрежност обаче предвидимостта не е необходима предпоставка (чл. 82, изр. 2 ЗЗД).
4. Възможност за намаляване и отпадане на обезщетението	Може само да се намали (чл. 51 ЗЗД).	Може да се намали или да отпадне (чл. 83, ал. 1 ЗЗД).
5. Значение на дееспособността/вменяемостта към момента на неизпълнението за порождаване на отговорността	Неспособните не отговарят (чл. 47, ал. 1 ЗЗД). Родителите, настойниците, попечителите и надзорниците обаче отговарят за техните действия.	Няма значение.
6. Отговорност на юридически лица за действия на органите им	Да. Няма изрично правило.	Да. Извежда се от чл. 36, ал. 2 ЗЗД.
7. Солидарна отговорност при множество делинквенти/лица от страната на длъжника	Да (чл. 53 ЗЗД).	Принципно не, освен при търговски договори (чл. 304 ТЗ).

8. Отговорност за действия на трети лица	Да, за определени групи лица: деца и запрети (чл. 47, ал. 2, чл. 48, ал. 1 и 2 ЗЗД) и за лица, на които е възложена работа (чл. 49 ЗЗД и множество специални закони).	Да, само при възлагане на изпълнението, но няма изрично правило.
9. Начало на забавата	От момента на увреждането (чл. 84, ал. 3 ЗЗД).	След срока, съотв. – след поканата за изпълнение (чл. 84, ал. 1 и 2 ЗЗД).
10. Начало на давността	След установяването на деца (чл. 114, ал. 3 ЗЗД).	От изискуемостта или от друг момент в специални случаи (чл. 114, ал. 1, 2 и 4 ЗЗД).
11. Давностен срок	5 години (чл. 110 ЗЗД).	½, 1, 3, 5 или 10 години в зависимост от вида на неизпълненото задължение.
12. Прихващане срещу вземането за съответната вреда	Ако деликтът е умишлен – само при съгласие на кредитора (чл. 105 ЗЗД).	Принципно е винаги възможно. Изключения: чл. 103, ал. 2 и 3, чл. 105, пр. 1 ЗЗД.
13. Обективна (стриктна, безвиновна, за другото) отговорност	Да, за определени групи лица: деца, запрети лица, отговорност на производителя, вносителя и търговеца по ЗЗП, на държавата за вреди от нейни служители, за вещи и животни.	Отговорност за вреди от стоки специално в материята на потребителското право и в общата уредба на продажбата.
14. Особенности при принудителното изпълнение	Отпада несеквестируемостта по отношение на някои обекти (чл. 340, ал. 2, б. „а“ ГПК).	Несеквестируемостта отпада само при залог и ипотека; от друга страна има множество извънсъдебни изпълнителни основания (чл. 237 ГПК).

- 10 Посочените по-горе разлики между двата вида отговорности са достатъчно доказателство за важността на това, под кой от двата вида ще се квалифицира отговорността.

б) Конкуренция между деликтна и договорна отговорност

- 11 Няма изрична законова разпоредба, което да урежда единия от видовете отговорност като субсидиарен на другия. Независимо от това общоприето е правилото, че договорната отговорност изключва деликтната.²
- 12 Субсумирането на договорното неизпълнение под правилата за деликта е логически възможно, тъй като договорното неизпълнение се състои от същите необходими елементи, от които се изгражда и деликтът – действие/бездействие, противоправност, вина, вреда, правна причинност между действието и вредата (по. 45 и сл.).
- 13 Независимо от тази логическа възможност, договорното неизпълнение по начало никога не се подвежда под правилата за деликта. Това „изместване“ на деликтната отговорност от договорната се обяснява с това, че уредбата на деликта се отнася към уредбата на договорното неизпълнение като *lex generalis* към *lex specialis*. Специалното при договорната отговорност е, че освен общите предпоставки на деликта – поведение, противоправност, вина, вреда и връзка между поведението и вредата тя съдържа и един допълнителен елемент – *противоправността да произтича от неизпълнение на задължение, възникнало по силата на договор*. Този именно договорен характер на неизпълненото задължение се схваща като *differentia specifica* на договорната отговорност.
- 14 Подмяната на договорната отговорност с деликтна претенция е недопустима и поради следното практическо съображение. Такава подмяна би означавала, ищецът да може да избира по-благоприятните за себе си последици на деликта (по. 9 – редове по. 4, 7 – 14) и да лиши ответника от защитата, която му дава правовият ред.
- 15 За да се стигне обаче до така описаното надделяване на договорната над деликтната отговорност, трябва да е налице *един и същи фактически състав*, който да може да се подведе както под уредбата на договорното неизпълнение (чл. 79 ЗЗД), така и под правилата за деликта (чл. 45 ЗЗД). Няма конкуренция, а напротив – *паралелно и независимо съществуване на договорна и деликтна отговорност* в случаите, когато всяка една от тези две отговорности произтича от различни юридически факти. Такива различни факти са налице, когато при и по повод изпълнението на дого-

² Вж. Антонов, Д., Непозволено увреждане (1965), 22, Гоцев, В., Договорна и деликтна отговорност, сравнение и конкуренция (1979), 12 и сл.

вор са причинени вреди – например ако при изпълнението на договор за ремонтни работи изпълнителят увреди вещи, намиращи се в жилището на онзи, който е възложил работата.

3. Видове деликтна отговорност

- 16 Разграничителният критерий за тази класификация на деликтната отговорност е различният фактически състав на възникването ѝ. Различията са предимно на равнището на правопораждащите факти; последиците на всеки един от отделните видове отговорност са поначало едни и същи (задължение за натурално поправяне на вредите или за парично обезщетение на тези вреди, обем на обезщетението и т.н.). В резултат на този разграничителен критерий (фактически състав) деликтната отговорност може да се раздели на отговорност (1) за собствено виновно поведение, (2) стриктна отговорност, (3) за чужди действия, (4) за лица, намиращи се под надзор и на (5) специални (нетипични) състави на деликтна отговорност.

а) Отговорност за собствено виновно поведение (генерална клауза)

- 17 Тази отговорност е уредена в общото и максимално абстрактно правило на чл. 45 ЗЗД („Всеки е длъжен да поправи вредите, които виновно е причинил другиму”). Отговорността за собствено виновно поведение е генерална клауза. Тя обхваща всички случаи, които не се уреждат от специалните правила, разгледани по-нататък. Предпоставките на отговорността за собствено виновно поведение са описани в по. 45 и сл.

б) Стриктна (безвиновна, обективна) отговорност

(i) Дефиниция

- 18 При стриктната отговорност вината на онзи, чието поведение е в причинна връзка с настъпилата вреда, е правно безразлична. Това означава, че в тези случаи екскулпирането (оневиняването) е логически немислимо. Дори делинквентът да докаже, че не е бил виновен, това няма да го освободи от отговорност. Вредата може да е причинена от негово поведение, от поведение на друго лице или да е произтекла от вещь, за която той отговаря.

(ii) Отделни хипотези

- 19 Стриктна отговорност има в класическите хипотези на *вреди, произлезли от вещи*. Възможност за освобождаване от отговорност не се предвижда.

Българското право не прави традиционните за други правни системи разграничения между движими и недвижими вещи. Отговаря се за вредите, произтекли от „каквито и да е вещи” (чл. 50 ЗЗД).

- 20 По същия начин се отговаря и за *вредите, причинени от животни*. Няма възможност за освобождаване от отговорност в случаите, когато „животното е избягало или се е изгубило” (чл. 50 ЗЗД). Това правило има лесно обяснима гаранционна функция и предотвратява опитите на отговорното лице да се екскулпира с твърдения, че не е имало контрол върху животното.
- 21 При вреди, произтекли от вещь или животно, *отговаря* не само *собственикът* на вещта или животното, а и *лицето, под чийто надзор* те се намират (чл. 50 ЗЗД). Отговорността на тези лица е солидарна (*ibid.*). Изричната уредба на солидарността в тези случаи е продиктувана от това, че общата норма за солидарност при множество извършители (чл. 53 ЗЗД) в случая може да се окаже неприложима – тук отговорните лица нито са извършили увреждането със собствени действия, нито пък има изискване, те да са виновни за него.
- 22 Друга хипотеза на стриктна отговорност е уредена в потребителското право. *Производителят, вносителят, дистрибуторът и търговецът* отговарят за вредите, които са причинени от дефекти на произведена, разпространена или продадена стока (чл. 130 и сл. от Закона за защита на потребителите³ (ЗЗП)). Вината на тези лица за дефекта няма правно значение и не е предпоставка за възникване на отговорността им. В случаите на отговорност за дефект на стока е възможно освобождаване от отговорност на дистрибутора и търговеца, но не поради липсваща вина, а посредством разкриване на идентитета на производителя или вносителя (чл. 134, ал. 2 ЗЗП). Е *contraio* следва, че производителят и вносителят не могат да се освободят от отговорност.
- 23 Стриктна е отговорността и на *работодателя* за причинени от трудова злополука смърт и нетрудоспособност на работника (чл. 200 от Кодекса на труда⁴ (КТ)). Безвиновният характер на тази отговорност произтича от ирелевантността на неговата вина, на вината на други негови работници и от изрично установената му отговорност дори в случай на непреодолима сила. Когато обаче за злополуката е виновен друг работник на същия работодател, тази отговорност ще има характер на отговорност за чужди действия (по. 29).

³ Обн. ДВ 99/2005, в сила от 01.06.2006 г.

⁴ Обн. ДВ 26/1986, посл. изм. ДВ 105/2005.

- 24 Като стриктна с известни уговорки може да се окачестви и отговорността на *държавата* за действия на нейни органи и служители. За подробности вж. (по. 30).

с) Отговорност за чужди действия

(i) Дефиниция

- 25 При отговорността за чужди действия *вината* е елемент от правопораждащия фактическия състав. Тук обаче значение има вината не на онзи, който отговаря, а на друго лице (непосредствен извършител). Този непосредствен извършител и отговорният за неговите действия са различни лица. Ако в конкретния случай се окаже, че непосредственият извършител, за чиито действия се отговаря, не е бил виновен, отговорност въобще няма да възникне. По това отговорността за чужди действия се различава от стриктната отговорност (по. 18), при която вината въобще няма значение.
- 26 Може да се обобщи, че отговорността за чужди действия се поражда от едновременната даденост на два самостоятелни фактически състава. Първият фактически състав съвпада напълно с общия случай на отговорност за собствено виновно действие (по. 45 и сл.). Вторият фактически състав (уреден в специални норми) има ефекта, че към така възникналата отговорност се привлича не само непосредственият причинител на вредата, а и друго лице.
- 27 Привличането на това друго лице, което отговаря за чуждо действие, има само гаранционна, а не заместваща функция. То не освобождава непосредствения извършител от отговорност.

(ii) Отделни хипотези

- 28 Основната хипотеза на отговорността за чужди действия е уредена в гражданския закон – *възлагането на „някаква работа“* другиму е достатъчно основание за възникване на отговорността на възложителя (чл. 49 ЗЗД). Конкретният начин на възлагане (тип на договора) няма значение; необходима е само воля за възлагането у лицето, което отговаря.
- 29 За чужди действия отговаря и *работодателят* в случаите на трудова злополука, причинена от негов работник (чл. 200 КТ). Тази отговорност вече беше характеризирана като стриктна (по. 23); когато обаче вредата е причинена от виновно действие на работник, тя следва да се окачестви не като стриктна, а като отговорност за чуждо виновно действие.

- 30 Специална група случаи на отговорност за чужди действия представляват задълженията на *държавата* да обезщети вредите, причинени от нейни органи и от назначени от нея длъжностни лица. Специална уредба на тези хипотези се съдържа в Закона за отговорността на държавата за вреди, причинени на граждани⁵ (ЗОДВПГ) и в Закона за държавния служител⁶ (ЗДСл). Трябва да се отбележи, че отговорността на държавата освен като отговорност за чужди действия може да се характеризира и като стриктна отговорност, тъй като държавата отговаря за нанесените вреди независимо от това, дали са причинени виновно или не (no. 18).
- 31 В множество *специални закони* съществуват особени правила, които уреждат отговорността за чужди действия. Те не са разгледани тук поради ограниченото си приложно поле.⁷

d) Отговорност за лица, намиращи се под надзор

(i) Дефиниция

- 32 По същината си тази отговорност заема междинно положение между вече разгледаните стриктна отговорност и отговорност за чужди действия.
- 33 Тя *наподобява стриктната отговорност* по това, че увреждането е причинено от обстоятелство, външно за отговорното лице (тук това е действието на поднадзорния). За *разлика* от стриктната отговорност обаче при нея е *възможно екскулпиране*.
- 34 *Подобие*то между отговорността за поднадзорни лица и *отговорността за чужди действия* пък е в това, че и в двата случая увреждането е причинено от човешко поведение (в единия случай това е поведение на поднадзорния, а в другия – на лицето, на което е възложена работа). *Разликата* между тези две отговорности се свежда до това, че докато при отговорността за чужди действия непосредственият причинител трябва да е действал виновно и актовете му сами по себе си са деликт, при отговорността за поднадзорни действия на конкретния причинител може и да не представлява деликт (ако извършителят е невменяем).

⁵ Обн. ДВ 60/1988, посл. изм. ДВ 105/2005.

⁶ Обн. ДВ 67/1999, посл. изм. ДВ 19/2005.

⁷ Вж. напр. Кодекс на търговското корабоплаване, Закон за морските пространства, вътрешните водни пътища и пристанищата в Република България, Закон за автомобилните превози, Конвенция за уеднаквяване на някои правила за международния въздушен превоз, Наредба за условията и реда за определяне на отговорността на държавата и за отстраняване на нанесените щети върху околната среда, настъпили от минали действия или бездействия, при приватизация.

35 *Предпоставките* за възникване на тази отговорност са: (1) поведение на невменяемо лице, което причинява вреда, (2) задължение за упражняване на надзор на лицето, което отговаря и (3) възможност, при полагане на дължимата грижа настъпването на вредите да е могло да се предотврати.

(ii) *Отделни хипотези*

36 При вреди, причинени от *малолетни*, отговорността се носи от родителите или настойниците им (чл. 48, ал. 1 ЗЗД). Ако лицето е *непълнолетно* (между 14 и 18 годишна възраст), отговарят само родителите, защото такова лице не може да има настойник, а има попечител. За вредите, причинени от *пълно запрети*, отговарят настойниците им (чл. 48, ал. 2 ЗЗД). За *ограничено запрети* и за *непълнолетните* отговарят попечителите, съответно – родителите им (арг. от чл. 48, ал. 2 ЗЗД). За действията на лицата, *които не могат да разбират или да ръководят действията си, но не са поставени под запрещение*, отговаря лицето, което е задължено да ги надзирава (чл. 47, ал. 2 ЗЗД). Такова лице може да е родител, учител, възпитател или служител в заведение за настаняване на такива лица.

37 Ако няма лице, което да е длъжно да упражнява надзор (напр. безпризорни деца или душевно болни, които не са поставени под запрещение), нанесените вреди остават в тежест на увредения, тъй като самият неспособен да разбира или ръководи постъпките си не носи отговорност (чл. 47, ал. 1 ЗЗД). Ако ли обаче лицето, което е нанесло вредата, макар и да не е навършило пълнолетие, е деликтоспособно (напр. лице между 14 и 18 годишна възраст без живи родители и без назначен попечител), това лице ще отговаря по силата на генералната клауза на чл. 45, ал. 1 ЗЗД, тъй като не е обхванато от защитната разпоредба на чл. 47, ал. 1 ЗЗД.

е) Специални състави на деликтна отговорност

38 В разгледаните по-нататък хипотези става дума за проявни форми все на деликтната отговорност. Тези случаи имат специална законова уредба, поради което не могат да бъдат субсумирани под генералната клауза на чл. 45 ЗЗД.

(i) *Преддоговорна отговорност*

39 В българската доктрина има спорове за същината на този вид отговорност. Част от авторите смятат, че става дума за (1) *договорна отговорност* (влияние на германската теория за culpa in contrahendo); друга част поддържат, че тази отговорност е (2) *деликтна* (преобладаващото мнение), а една трета група застъпват схващането, че в случая няма нито де-

ликтна, нито договорна отговорност, а че е налице някакъв (3) *специален – трети вид (sui generis)*– отговорност.⁸

- 40 Тази отговорност е уредена в чл. 12 ЗЗД, който съдържа две различни хипотези – (1) водене на преговори и (2) сключване на договор. И в двете хипотези за възникване на отговорността е необходима *недобросъвестност* на лицето, което води преговорите или сключва договора и *настъпването на вреди* вследствие на тази недобросъвестност. Отделните проявни форми на недобросъвестността в тези случаи са сравнително изчерпателно описани от доктрината.⁹

(ii) Действия без представителна власт

- 41 В тези случаи отговаря представителят, който е действал без представителна власт. Отговорността на представителя е виновна.¹⁰ Тези случаи наподобяват твърде много и могат поради това да бъдат субсумирани под вече разгледаната уредба на преддоговорните отношения (по. 39). Обемът на обезщетението при действия без представителна власт се приема да обхваща т.нар. „негативни вреди”, без да се разпростира до „позитивните вреди”.

(iii) Непозволено вмесване в чуждо правоотношение

- 42 Този случай е изрично уреден в чл. 21, ал. 2 ЗЗД – „Трети лица, които недобросъвестно попречат за изпълняването на договора, дължат обезщетение”. Тук става дума отново за деликтна, а не за договорна отговорност, защото между третото лице и страните по договора няма предшестващо облигационно отношение. Този текст може да е аргумент в полза на схващането, че противоправността като елемент от фактическия състав на деликта обхваща накърнението не само на абсолютни, а и на относителни права (по. 45 и сл.).

(iv) Случаи на т.нар. „негативни вреди” (negativer Schaden) – нищожен договор, унищожаване договор, развален договор

- 43 При *нищожност* и *унищожаване* на договора законът урежда изрично само задължението за двустранна реституция (чл. 34 ЗЗД). *Няма изрична уредба на обезщетението*, дължимо в тези случаи. Единственото изк-

⁸ Вж. Стойчев, Кр., Преговори за сключване на договор и преддоговорна отговорност (2005), 48 и сл., Гоцев, (бел. 2), 12 и сл. За деликтния характер на тази отговорност вж. Калайджиев, А., Облигационно право (3. изд. 2005), 111 и сл.

⁹ Вж. Калайджиев, (бел. 8), 104 и сл.

¹⁰ Вж. Йосифова, Т., Мнимо представителство (2005), 143 и сл.; обратно – Таджер, В., Гражданско право на НРБ, обща част, дял II (1. изд. 1973), 327.

лючение в тази насока е в регламентацията на унищожението поради грешка (чл. 28 ЗЗД). Лицето, което е било в грешка и унищожи договора, дължи обезщетение на другата страна, ако тя е била добросъвестна. От тази партикуларна уредба обаче не може да се направи извод е *contra*гiо, че при нищожност и останалите случаи на унищожаемост извън грешката не се дължи обезщетение. Във всички тези хипотези на недействителност на договора обезщетение, разбира се, може да се търси. Основанието на това обезщетение ще е генералната клауза на чл. 45 ЗЗД (по. 45 и сл.).

- 44 При *разваляне на договора поради неизпълнение* договорната връзка между двете страни отпада; поради това не може да се мисли за договорен характер на отговорността за вредите, произтекли от неизпълнението на договора.¹¹

4. Предпоставки на деликтната отговорност за собствено виновно поведение (генерална клауза на чл. 45 ЗЗД)

- 45 Описаните по-нататък предпоставки (действие, противоправност, вина, вреда, каузалитет) важат само за генералната клауза на деликта. За вече разгледаните специални състави на деликтна отговорност (по. 38 и сл.) предпоставките са по-различни и не са разглеждани тук поради невъзможността да бъдат вместени в обема на тази статия.

а) Действие/бездействие/поведение

- 46 Става дума за човешко действие, извършено под контрола на съзнанието. Под „действие” се разбира както активното действие, така и противоправното бездействие – в случаите, когато конкретно правило повелява на определено лице задължение за действие. Под „действие” за целите на деликтната отговорност се разбира и поведение – съвкупността от отделни действия, които само в своята цялост предизвикват настъпването на вредата.
- 47 Не е необходимо, действието *пряко* да води до увреждане. Увреждането може да е опосредено чрез вещ или чрез друго човешко поведение.

б) Противоправност

- 48 Генералната клауза на чл. 45 ЗЗД не съдържа изискване за противоправност на действието. Независимо от това в доктрината единодушно се

¹¹ Вж. Конов, *Тр.*, Основание на гражданската отговорност (2. изд., 2002), 43 и сл.

приема, че противоправността е необходим елемент за възникването на деликтната отговорност.¹²

- 49 Схващанията за същината на противоправността са разделени. Според една група автори противоправно е онова (1) поведение, което нарушава общата правна повеля *neminem laedere* (чл. 45 ЗЗД).¹³ Съгласно едно друго схващане, противоправността се свежда до (2) *нарушаване на „основни задължения, представляващи структурата и същността на правовия ред“*.¹⁴ Това второ схващане вероятно е под силно германско влияние (срвн. § 823 II Bürgerliches Gesetzbuch). Третото схващане възприема противоправността като (3) *нарушение на чуждо абсолютно субективно право*.¹⁵
- 50 Първото схващане води на практика до отъждествяване на противоправността с вредата, а второто по необходимост влече след себе си недостатъците на всяко казуистично изброяване на релевантните за деликтната отговорност случаи (подобно на отдавна вече преодоляното схващане на римския *Lex Aquilia*). Третото схващане пък не може да обясни ситуациите, в които деликтът е извършен чрез бездействие, тъй като чуждо абсолютно субективно право може да се накърни само чрез действие.¹⁶
- 51 Съгласно едно последно виждане, противоправността означава (4) *накърняване на благо, защитено от правния ред*.¹⁷ Това схващане има предимството, че позволява обезщетяването в много повече случаи в сравнение с третото изложено схващане (за абсолютните субективни права). Това схващане дава по-голяма свобода на съда при определяне на обезщетението. То обаче има недостатъка, че поради неопределеността си може да доведе до непредвидимост на съдебното решение.
- 52 Тъй като противоправността според общоприетата доктрина е необходим елемент за възникването на деликтната отговорност, *липсата ѝ означава, че вредите ще се понесат само от онзи, който ги е претърпял и няма да бъдат пренесени върху друго*. В частност *липсва* *противоп-*

¹² Вж. Конов, (бел. 11), 67 и сл., Антонов, (бел. 2), 62 и сл.

¹³ Вж. Антонов, (бел. 2), 67, Цончев, Кр., Принос към деликтната отговорност за чужди действия, ГСУ ЮФ, т. XL-XLI, (1944-1946), 151, Големинев, Ч., Основни състави на гражданската отговорност при автомобилни злополуки, ГСУ ЮФ, т. LXXVII-1 (1984), 13, Голева, П., Съпричиняването на вреди от пострадалия при непозволено увреждане (1989), 80.

¹⁴ Вж. Кожухаров, Ал., Коментар на Закона за задълженията и договорите (1956), 243.

¹⁵ Вж. Бъргов, Б., Гражданска отговорност за вреди, причинени при автомобилни злополуки (1970), 77.

¹⁶ За критиката на тези схващания вж. Конов, (бел. 11), 74 и сл.

¹⁷ Вж. Конов, (бел. 11), 81 и сл.

равност в случаите, когато (1) вредоносното въздействие е правомерно (напр. орган на власт, действал в пределите на правомощията си и по предвидения ред), а също и когато (2) поведението е съответствало на специфичните правила за извършване на съответния вид дейност (спазване на инструкции за определена работа). Няма да има неправомерност и когато действието е извършено при обстоятелствата, които изключват т.нар. „обществена опасност“ по смисъла на наказателното право (аналог на неправомерността в частното право): (3) неизбежна отбрана (чл. 12 от Наказателния кодекс¹⁸ (НК)), (4) задържане на лице, извършило престъпление (чл. 12а НК), (5) крайна необходимост (чл. 13 НК) и (6) оправдан стопански риск (чл. 14 НК).

- 53 За случаите на неизбежна отбрана гражданският закон (чл. 46, ал. 1 ЗЗД) изрично посочва, че вреди не се дължат; при крайна необходимост (чл. 46, ал. 2 ЗЗД) се указва, че обезщетение се дължи, без да се посочва, кое е задълженото лице (по. 92). За задържането на извършилия престъпление и за оправдания стопански риск в гражданския закон няма изрични правила; в тези случаи отговорност следва да не възниква поради липсата на противоположност; вредите ще се носят от пострадалия.

е) Вина

- 54 Виновността на вредоносното поведение е третият необходим елемент за възникване на деликтната отговорност за собствени действия. Този елемент *не се изисква при стриктната отговорност* (по. 18 и сл.). При отговорността за *поднадзорни лица* (по. 32 и сл.) вина у поднадзорния се изисква, само ако той е вменяем (навършил е 14 годишна възраст). При отговорността за *чужди действия* (по. 25 и сл.) вина също се изисква, но това е вината не на отговорното лице, а на непосредствения извършител на увреждането. При отговорността за поднадзорни и за чужди действия вина трябва да има и у отговорното лице – то е трябвало да може да предотврати настъпването на вредите или да подбере грижливо лицата, на които възлага работата; тази негова вина не само се предполага (чл. 45, ал. 2 ЗЗД), а и доказването на отсъствието ѝ е изключително проблематично.
- 55 Вина се изисква също и за всички специално уредени случаи на „скрита деликтна отговорност“ (по. 38 и сл.).
- 56 В деликтното право – както и в договорното – *вината се предполага до доказване на противното* (чл. 45, ал. 2 ЗЗД). Поради изключително широката си формулировка („във всички случаи на непозволено увреждане,“) това предположение за вина следва да се отнесе не само до случаите

¹⁸ Обн. ДВ 26/1968, посл. изм. ДВ 88/2005.

на отговорност за собствено виновно поведение, а и до хипотезите на отговорност за чужди действия (по. 25 и сл.) и за лица, намиращи се под надзор (по. 32 и сл.). В тези два случая по силата на презумпцията за виновни ще се смятат както лицата, на които е възложена работата, така и лицето, което е било длъжно да упражнява надзора (чл. 47, ал. 2 и чл. 48, ал. 3 ЗЗД).

- 57 Презумпцията се отнася само до наличието на вина, но не и до формата ѝ. Поради това, ако някой се позовава на определена форма на вината и иска да извлече от нея благоприятни за себе си последици (напр. умишлена вина – по. 63), той ще трябва да докаже наличието ѝ.
- 58 При случаите на стриктна отговорност (по. 18 и сл.) тази оборима презумпция е неприложима, защото там вина въобще не се изисква.
- 59 Вината има значение и при *определянето на границите на гражданската отговорност* за деликт. В материята на договорното неизпълнение (чл. 82 ЗЗД) подлежат на обезщетение само вредите, които са били *предвидими* към момента на неизпълнението (освен при недобросъвестност на длъжника – там се отговаря за всички „преки и непосредствени вреди“ без ограничението на предвидимостта). В материята на деликта такова ограничение на обезщетението чрез предвидимостта на вредата не е предвидено (вж. чл. 51 ЗЗД), но то се извежда по аналогия от договорната отговорност.¹⁹

(i) По начало са релевантни всички форми на вината

- 60 За разлика от наказателното право, при което значение по начало има само умишлената форма на вината (чл. 11, ал. 4 НК), за гражданското право – включително и за деликтното право – *релевантна е всяка проява на форма на вината*. Формата на вината (умисъл или непредпазливост) при буквално тълкуване на закона би трябвало да не оказва влияние и върху размера на обезщетението за извършения деликт (за разлика от договорната отговорност, при която умисълът и грубата небрежност могат да доведат до разширяване на границите на обезщетението – чл. 82 ЗЗД); вж. обаче пояснението в по. 86 и сл.
- 61 Умишлената и грубо непредпазливата вина (*culpa lata dolo aequibatur*) могат да доведат до *по-високо обезщетение* на неимуществените вреди, които се обезщетяват „по справедливост“ (чл. 52 ЗЗД). Умишлената вина на увредения при трудова злополука работник може да доведе до *намаляване или отпадане на обезщетението* при работодателя, който отговаря едновременно и стриктно, и за чужди действия (чл. 200 КТ).

¹⁹ Вж. *Калайджиев*, (бел. 8), 404.

62 Във всеки случай трябва да се подчертае, че на обективното българско право е чужда идеята за т.нар. „наказателни обезщетения”. В България могат да се наблюдават само изолирани проявления на тази идея. Наред с вече посочените състави в трудовото право може да се изтъкне и правилото на чл. 105 ЗЗД, което забранява прихващане срещу вземане от „умишлено непозволено деяние” без съгласие на пасивния кредитор, както и общата забрана за предварително освобождаване от отговорност за умисъл и груба небрежност (чл. 94 ЗЗД).

(ii) *Отговорност само за тежки форми на вината*

63 Въпреки традиционната „нравствена хладина” на частното право към проявната форма на вината, има множество случаи, в които се отговаря не за всяка, а само за по-тежките форми на вината (груба небрежност и умисъл). В българското право тези случаи обаче са уредени не за да се накаже по-строго онзи, който е действал по по-укорим начин, а със съвсем друга цел – за да бъдат предпазени определени групи лица от гражданска отговорност. Обезпокоително е, че в тези случаи става дума за облагодетелстване предимно на държавни или съдебни служители. Като примери могат да се посочат (неизчерпателно) следните по-типични хипотези: (1) кредитор, поискал откриване на производство по несъстоятелност (чл. 631а от Търговския закон²⁰ (ТЗ)), (2) Българската народна банка и служителите ѝ при осъществяване на надзорните си функции (чл. 62, ал. 2 от Закона за банките²¹), (3) квесторът, назначен от Комисията по финансов надзор (чл. 220, ал. 1 от Закона за публичното предлагане на ценни книжа²²), (4) членовете на Комисията за финансов надзор и назначените от тях длъжностни лица (чл. 18, ал. 9 от Закона за комисията за финансов надзор²³), (5) държавните служители за действията, извършени в кръга на компетентността им (чл. 101, ал. 1 от ЗДСл), (6) държавните органи и назначените на държавна служба длъжностни лица по начало не отговарят към увредения; за тези увреждания отговаря държавата (чл. 8 ЗОДВПГ). Отделен е въпросът, че за платеното от нея държавата може да предяви регресен иск към непосредствените причинители (чл. 9 ЗОДВПГ); на практика обаче такива случаи почти няма.

64 Тук трябва да се отбележат и особеностите на ограничената имуществена отговорност на работниците и служителите по чл. 206 и сл. КТ. Тези лица отговарят неограничено само при умишлена форма на вината (чл. 203, ал. 2 КТ). За всички форми на непредпазлива вина (вкл. и груба

²⁰ Обн. ДВ 48/1991, посл. изм. ДВ 105/2005.

²¹ Обн. ДВ 52/1997, посл. изм. ДВ 105/2005.

²² Обн. ДВ 114/1999, посл. изм. ДВ 105/2005.

²³ Обн. ДН 8/2003, посл. изм. ДВ 105/2005.

небрежност) отговорността им е ограничена до едно- или тримесечното им трудово възнаграждение.

d) Вреда

- 65 Въпросът за подлежащите на обезщетяване вреди не е бил задълбочено изследван в българската доктрина. Този въпрос засега има отговори само в съдебната практика, която обаче дава казуистични разрешения, от които трудно могат да се изведат генерални правила. Законовият текст предлага единствено не особено ясна формулировка, че „*обезщетение се дължи за всички вреди, които са пряка и непосредствена последица от увреждането*” (чл. 51, ал. 1 ЗЗД). Като преки и непосредствени в литературата се определят онези вреди, които настъпват *предимно* вследствие на неправомерното действие. Когато вредите са резултат и на други, настъпили впоследствие обстоятелства, които нямат пряка връзка с началното увреждане, вредите се приемат за косвени (т.е., не подлежат на обезщетяване).²⁴
- 66 Изрично е закрепен освен това и принципът, че се обезщетяват не само имуществените, а и *неимуществените вреди* (чл. 52 ЗЗД).
- 67 Законовите текстове не съдържат никакви указания за останалите видове вреди. Общоприето е във всеки случай, че се обезщетява както претърпяната загуба (*damnum emergens*), така и пропуснатата полза (*lucrum cessans*). Безспорно е също така, че на обезщетяване подлежат и бъдещите вреди, но само в случай на причинена нетрудоспособност и при телесна повреда, както и при смърт на лице, което дължи издръжка – в полза на бенефициера по издръжката.²⁵

e) Правен каузалитет между действието и вредата (*conditio sine qua non*)

- 68 Българската доктрина възприема широко разпространеното схващане за *правния* каузалитет между действието и вредата. Става дума именно за правен каузалитет (само *необходимо*, но не и достатъчно условие), а не за каузалитет във формално-логическия смисъл на думата (необходимо и *достатъчно* условие). Тази теория обаче се допълва с коректива на теорията на адекватното причиняване (по. 90). За прекъсването на правно-каузалната причинна верига и за квалификацията на вредите като „преки” и „косвени” вж. по-горе (по. 65).

²⁴ Вж. Антонов, (бел. 2), 43, също и Калайджиев, (бел. 8), 404.

²⁵ Вж. Антонов, (бел. 2), 47 и сл.

- 69 Въпросите, пораждащи се от специалните хипотези на кумулативен каузалитет²⁶ и на каскадно причиняване на вреди, не са били разглеждани в българската доктрина.

5. Поправяне на вредите и обезщетение

а) Особенности на уредбата на обезщетението за вреди от деликт

(i) *Натурално поправяне или парично обезщетяване?*

- 70 В българското частно право действа принципът за *предпочитане на натуралното възстановяване пред паричното обезщетение*. За договорната отговорност този принцип е изрично закрепен в чл. 79, ал. 2 ЗЗД. За деликта няма съответно правило. Независимо от това, действието на това начало може да се обоснове и в материята на непозволеното увреждане както по аналогия от чл. 79, ал. 2 ЗЗД, така и чрез тълкуване на генералната деликтна клауза (чл. 45, ал. 1 ЗЗД): тя говори за „поправяне”, а не за „обезщетяване” на вредите. До обезщетение, а не до поправяне ще се стигне или когато реалното поправяне на вредата е невъзможно, или ако увреденият няма интерес от реалното възстановяване на предишното фактическо положение (чл. 79, ал. 2 *in fine* ЗЗД).²⁷ В литературата и съдебната практика обаче има колебания по този въпрос.²⁸

(ii) *Дължимост и изискуемост, лихви за забава*

- 71 *Fur semper in mora esse videtur*. Деликвентът дължи поправяне на вредите *от момента на причиняването* им и изпада в забава автоматично, без за това да е нужна покана от кредитора (увредения) – чл. 84, ал. 3 ЗЗД. Т.е., задължението за обезщетение от непозволено увреждане става изискуемо в същия момент, в който се и поражда.
- 72 Ако вредите не подлежат на натурално възстановяване, а на обезщетяване чрез плащане на парична сума (по. 70), върху тази сума лихви започват да се начисляват от момента на изискуемостта ѝ, който съвпада с момента на причиняването на вредата. Размерът на лихвата за забава е определен в чл. 86 ЗЗД и е равен на основния лихвен процент на Централната банка за съответния период, увеличен с десет пункта (Постанов-

²⁶ По смисъла, в който това понятие (*kumulative, doppelte, multiple Kausalität*) се употребява у *Larenz, K., Schuldrecht, Allgemeiner Teil, (14. Aufl.) § 27 III*.

²⁷ Вж. *Антонов, (Бел. 2), 193*.

²⁸ Вж. *Йосифов, Б., Балабанов, Б., Напозволено увреждане, Текст с коментар и синтез на съдебната практика (1989), 65*.

ление на Министерския съвет № 72/1994 г.²⁹). Така установената лихва за забава е минималната граница на обезщетението. Ако вследствие на забавеното плащане на обезщетението кредиторът (увреденият) е претърпял по-големи вреди, той може да ги претендира (чл. 86, ал. 1, изр. 2 ЗЗД), но тежестта за доказването им е върху него (чл. 127, ал. 1 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК)³⁰).

(iii) *Давност и начален момент на давностния срок*

- 73 Правото да се иска възстановяване на предишно фактическо положение (реално поправяне), както и правото да се иска обезщетение за претърпените вреди (парично възмездяване) са права от типа на вземанията. Този вид права се погасяват по давност след изтичането на *петгодишен период* (чл. 110 ЗЗД). Началото на давностния срок при деликта обаче не съвпада с момента, от който вземането е станало изискуемо (общото правило на чл. 114, ал. 1 ЗЗД); този срок *започва да тече от „откриването на дееца“* (чл. 114, ал. 3 ЗЗД). Това е израз на принципа *contra non valentem agere non currit praescriptio*. Спирането и прекъсването на давността се уреждат от общите правила (чл. 115 и 116 ЗЗД).

(iv) *Прихващане*

- 74 При прихващането срещу дълг, произтичащ от умишлено непозволено увреждане, съществува следната особеност – прихващането срещу такъв насрещен дълг не може да стане само чрез едностранното изявление на активния кредитор; към това изявление трябва да се насложи и съгласието на пасивния кредитор (увредения) – чл. 105 ЗЗД. Трябва да се подчертае, че забраната за едностранно прихващане се отнася само до *умишлените* деликти; за непредпазливите деликти тя не важи.

(v) *Право на задържане (debitum cum re junctum)*

- 75 Когато вредите са причинени от вещ/животно, увреденият може да задържи вещта/животното, докато претенциите му за обезщетение бъдат удовлетворени (чл. 91, ал. 1 ЗЗД). Предпоставките за задържането са: (1) вредата да е причинена именно от задържаната вещ, а не от каквато и да било вещ на отговорното за увреждането лице; (2) задържането да е резултат на дотогавашно държане или възможност за упражняване на фактическа власт върху вещта от страна на увредения (недопустимо ще е задържането да се упражнява, ако увреденият *post delicti commissionem* установи държане върху вещта или придобие това държане по непозволен начин). По отношение на така задържаната вещ (или животно) увреденият

²⁹ Обн. ДВ 33/1994, посл. изм. ДВ 15/2000.

³⁰ Обн. ДВ 12/1952, посл. изм. ДВ 17/2006.

ят се ползва с право на предпочтително удовлетворение (чл. 91, ал. 5; чл. 136, ал. 1, т. 4 ЗЗД, съотв. чл. 722, ал. 1, т. 2 ТЗ) пред останалите кредитори на делинквента.

(vi) *Подсъдност, изключителна компетентност и арбитраруемост на споровете от деликт*

- 76 *Местната подсъдност* на споровете по деликт е *алтернативна* – тези искиве се предявяват по избор на ищеца или по местоизвършването на деянието, или по местожителството на ответника (*actor sequitur forum rei*) (чл. 85 ГПК).
- 77 *Особена местна подсъдност* може да се обоснове при искиве за негативни вреди (по. 38 и сл.), когато тези искиве са съединени с искиве за разваляне, унищожаване или прогласяване на нищожност на договор за недвижим имот – в тези случаи поради обективното съединяване на искивете местно компетентен е съдът по местонахождението на имота (чл. 83 ГПК). Отклонения от принципа за местна подсъдност по чл. 85 ГПК може да има и в случай, че ответникът (делинквентът) няма местожителство на територията на Република България. В този случай местно компетентен е съдът по местожителството на ищеца (чл. 88 ГПК във вр. с чл. 4 и чл. 18, ал. 1 от Кодекса на международното частно право (КМЧП)³¹).
- 78 Правилата за местната подсъдност са по начало *диспозитивни* и могат да бъдат дерогирани чрез процесуален договор между страните (чл. 91 ГПК).
- 79 *Функционалната подсъдност* (компетентност) на българските съдилища да разглеждат деликтни искиве не е изключителна и може да бъде дерогирана (чл. 22 КМЧП). Дерогирането става чрез писмено споразумение (чл. 23, ал. 1 КМЧП). И обратно – дори компетентен да е чуждестранен съд, компетентността на български съд може да се обоснове чрез писмено споразумение (чл. 23, ал. 2 КМЧП) или чрез участие на ответника в делото и липса на незабавно противопоставяне (чл. 24 КМЧП).
- 80 Тъй като при деликта по начало липсва предшестващо отношение между делинквент и увреден, житейски е сравнително малко вероятно, между тях да има уговорена *арбитражна клауза*, която да подчинява споровете им (включително и такива от деликтни претенции) на арбитражен съд. До компетентност на арбитража на практика може да се стигне, когато по повод на свое договорно правоотношение страните са уговорили арбитраж и то – с използване на изключително широко формулирана арбитражна клауза, която обуславя компетентност на арбитражния съд и

³¹ Обн. ДВ 42/2005.

по отношение на определени деликтни спорове (напр. „както и споровете, произтичащи от непозволено увреждане, извършено във връзка с този договор“).

- 81 До компетентност на арбитража по повод на деликтен спор може да се стигне и при участие на ответника по деликтен иск в арбитражното производство при неоспорване на компетентността на арбитража (чл. 7, ал. 3 от Закона за международния търговски арбитраж³²).

б) Размер на обезщетението (граница на гражданската отговорност и намаляване на обезщетението)

- 82 Дали въобще се дължи обезщетение или причинените вреди ще останат в тежест на увредения, се определя от следните фактори: (i) вина, (ii) правен каузалитет, (iii) противоправност.
- 83 Едва след като (и ако) се установи, че поради наличието на тези три фактора обезщетение се дължи, размерът на това обезщетение ще се определя (най-често в посока на намаляването му) в зависимост от (iv) вината на пострадалия (съпричиняване), от (v) възможността за предотвратяване на вредите от самия пострадал, (vi) от това, дали има компенсация на вредите с ползите (*compensatio lucri cum damno*), от наличието на (vii) съвместно причиняване, на (viii) последващо причиняване на вреди от трети лица и от това, дали има каскадно причиняване на вреди.
- 84 Вижда се, че вината, каузалитетът и противоправността (първите три фактора) са условия за *възникването* на деликтната отговорност. Те обаче са не само условия за наличието ѝ; някои техни особености могат да доведат до *ограничаването на размера на обезщетението*. Наред с тези три условия, които са същевременно и ограничаващи критерии, действат и допълнителните ограничители: вината на пострадалия, възможността за предотвратяване на вредите и компенсацията на вредите с ползите. Съвместното причиняване, последващото причиняване на вреди от трети лица и каскадното причиняване *не влияят върху размера* на обезщетението, а само върху *вътрешното разпределение на дължимите суми* между множеството делинкветни.

(i) вина (предвидимост)

- 85 Както вече се посочи, за възникване на деликтната отговорност по начало са релевантни всички форми на вината (по. 60). Формата на вината обаче може да има значение в случаите, когато се отговаря само за тежки форми на вината (по. 63) – там релевантни ще са само умисълът и груба-

³² Обн. ДВ 60/1988, посл. изм. ДВ 102/2002.

та небрежност. Може да се аргументира също така, че тежките форми на вината могат да доведат до увеличаване на размера на обезщетението за нематериални вреди, което става „по справедливост” (чл. 52 ЗЗД), макар че за това няма еднозначна съдебна практика.

- 86 И така – формата на вината по принцип няма значение за определяне на размера на обезщетението – гражданското право има обезщетителни, а не наказателни функции. *Предвидимостта* на вредата, която е неразривно свързана с вината, обаче е необходимо условие, за да бъде тя понесена от дееца. Наистина, чл. 51, ал. 1 ЗЗД не поставя такова изискване (срвн. с чл. 82 ЗЗД за договорното неизпълнение), но то като че ли се приема от доктрината.³³
- 87 По аналогия от чл. 82, изр. 2 ЗЗД (който урежда последиците от договорното неизпълнение в случаите на недобросъвестност) може да се приеме, че ако деликтът е причинен *умишлено или грубо небрежно*, ще се отговаря не само за предвидимите, а и за непредвидените от дееца вреди.
- 88 Вината е по начало *изключена* при (1) *невменяемост* на дееца и при (2) *изпълнението на неправомерна служебна заповед*, чиято неправомерност не е явна за изпълнителя (чл. 16 НК). Изключването на вината на непосредствения деец в тези два случая обаче не означава безусловно отпадане и на отговорността – при невменяемите може да се обоснове отговорност на лицата, които трябва да упражняват надзор върху тях (чл. 47 – 49 ЗЗД), а при неправомерната служебна заповед – на лицето, издало заповедта (в последния случай може да е налице т.нар. „посредствено извършителство”). Вината се изключва също така и от наличието на (3) *случайно събитие* и от (4) *непреодолима сила* (*vis major, casus fortuitus*).

(ii) *правен каузалитет*

- 89 Правният каузалитет е едно от условията за прехвърляне на отговорността за причинените вреди от увредения върху другото (по. 68). Същевременно той е и ограничител на дължимото обезщетение. Онези вреди, които не са в правно-каузална връзка с неправомерното деяние, не подлежат на обезщетение.
- 90 В тази връзка се поставя въпросът, *докога каузалната верига съществува и от кой момент насетне тя се прекъсва*. В областта на деликта на този проблем не е било посвещавано специално изследване. Каузалитетът е бил обсъждан предимно във връзка с договорното неизпълнение,

³³ Вж. в този смисъл Антонов, (бел. 2), 82 и сл.

но не му е бил даван задоволителен отговор.³⁴ В литературата се споменават три основни теории: (1) теорията на равноценните условия (*conditio sine qua non*); (2) теорията на решаващото условие и (3) теорията на адекватното причиняване (*Adequanztheorie*). Въпреки неяснотата на засъгипените в литературата позиции като че ли най-широко възприета е теорията на адекватното причиняване.

(iii) *Противоправност*

- 91 Противоправността също е необходимо условие за пораждаване на деликтната отговорност (по. 48 и сл.). Когато тя липсва, за деликт въобще не може да се говори. По-нататък са посочени особените *основания, които съгласно българското право изключват противоправността*.
- 92 Няма противоправност, когато се извършват (1) *нормативно регламентирани дейности* (т.нар. „източник на повишена опасност“) и поведението, макар да причинява вреди, съответства на предписанията на съответните специални правила. В частност това са всички случаи на правотелства (макар и вредоносни) действия на държавни органи. Други обстоятелства, които изключват противоправността (а по този начин – и деликтната отговорност) са (2) *крайната необходимост* (чл. 13 НК и чл. 46, ал. 2 ЗЗД) и (3) *неизбежната отбрана* (чл. 12 НК и чл. 46, ал. 1 ЗЗД). Докато при неизбежната отбрана въобще няма отговорност (чл. 46, ал. 1 ЗЗД), при крайната необходимост обезщетение за причинените вреди се дължи (чл. 46, ал. 2 ЗЗД). Законът обаче не посочва, кое е отговорното лице. Въпросът е еднозначно решен от съдебната практика: в случая е налице т.нар. „каскадна отговорност“ (i) на лицето, причинило състоянието на крайна необходимост, (ii) на лицето, отговарящо за вещта или животното, причинили тази крайна необходимост, или, най-сетне – (iii) на лицето, чиито блага са били спасени чрез действията, извършени при крайна необходимост.³⁵ Като частна проявна форма на неизбежната отбрана може да се разглежда и (4) *причиняването на вреди на лице, извършило престъпление, при неговото задържане* (чл. 12а НК).
- 93 Макар това да не е обсъждано в гражданско-правната литература, вредите, причинени при (5) *оправдан стопански риск* също би следвало да изключат противоправността (чл. 13а НК); при това освобождаващо обстоятелство обаче трябва да се има предвид, че то ще е приложимо само когато между дееца и увредения има особено отношение на управление (напр. между представител на юридическо лице и това юридическо лице) и когато между страните по това особено отношение на управление няма договор (напр. при превишаване пределите на представителната власт

³⁴ Вж. *Калайджиев*, (бел. 8), 401 и сл., *Антонов*, (бел. 2), 30 и сл.

³⁵ Вж. Постановление на Пленума на Върховния съд (ППВС) №4/1975.

или при действия без представителна власт). Оправданият стопански риск не може да доведе до освобождаване от отговорност, когато вредите са нанесени на трето лице, с което деецът не се намира в споменатото особено отношение.

- 94 Противоправността по начало е изключена и когато се извършва (6) *увреждане по искане или със съгласие на увредения* (*volenti non fit injuria*). В литературата обаче не е правен подробен анализ, до какви предели това съгласие на увредения ще изключи отговорността и в кои случаи тя все пак ще възникне (напр. при съгласие за увреждане, несъвместимо с добрите нрави или с повелителни правни норми).

(iv) вина на пострадалия (съпричиняване)

- 95 Ако увреждането е причинено не само от противоправното деяние на делинквента, а настъпването му е било обусловено и от действия/бездействия на самия увреден, *обезщетението може да се намали* (чл. 51, ал. 2 ЗЗД). Поведението на увредения не може да се квалифицира като неправомерно, тъй като никой няма правно задължение да предприема мерки за запазването на имуществото си. Пропускането на тези мерки, които е нормално да бъдат взети, обаче не следва да легне в тежест на делинквента.

- 96 При това правило законът изхожда от идеята, че увреждането е съвместен резултат на поне два необходими елемента – действия на делинквента и поведение на увредения. Поради това се допуска само намаляване, а не и пълно отпадане на обезщетението (за разлика от съответното правило при договорното неизпълнение (чл. 83, ал. 1 ЗЗД), съгласно което обезщетението може не само да се намали, а и да отпадне). Когато обаче увреждането е резултат на т.нар. „*изключителна вина на увредения*”, деликтна отговорност не може да възникне. Това се обяснява с обстоятелството, че „*изключителната вина на увредения*” изключва вината на дееца.

(v) възможност за ограничаване на вредите от самия пострадал

- 97 При договорно неизпълнение не се отговаря за вредите, които кредитният е могъл да избегне, като положи грижата на добър стопанин (чл. 83, ал. 2 ЗЗД). Това ограничение на подлежащите на обезщетение вреди следва да действа и при деликтната отговорност.

(vi) компенсация на вредите с ползите (compensatio lucri cum damno)

- 98 В множество случаи е възможно, причиненото увреждане да породи допълнителни блага в имуществото на пострадалия от деликта. Въпреки

липсата на изрично законова правило в тези случаи е общоприето, че вредите следва да се компенсират с ползите. Условие за такава компенсация е, породената полза да е необходимо, а не случайно следствие на увреждането. Типичните групи от примери за това са (1) годните за употреба части от погиналата вещ, (2) отпадането на необходимостта от разноски по вещта при погиването ѝ, (3) получаването на извънредни помощи, (4) получаването на застрахователно обезщетение за погиналото имущество.

- 99 Във всяка една от посочените групи случаи съдебната практика дава различен отговор. Така (1) стойността на годните за употреба части/остатъци от погиналата вещ се приспада от обезщетението; (2) имуществените застраховки и пенсии за инвалидност се приспадат от обезщетението, но (3) застраховките по живот или злополука не намаляват размера му; (4) получените извънредни помощи или събрани дарения също не влияят върху размера на обезщетението.³⁶ Трябва да се отбележи, че съдебната практика по тези въпроси не винаги е константна и се срещат и множество отклоняващи се решения. При причиняване на увреждане, което засяга трудоспособността, (5) получаваната (по-ниска) заплата на новата работа също се приспада от обезщетението.
- 100 Разгледаните до тук групи случаи обаче са само опит за типизация. Извън това групиране остават множество ситуации, които не могат да се подведат еднозначно под него (напр. отпадането на задължение за издръжка на близък при причинена смърт, откриването на скрито съкровище поради разрушаване на сграда, предотвратяване на вреди, които унищожената вещ щеше да нанесе, ако не беше вече погинала и т.н.). В българската доктрина няма еднозначно развита система от правила, която да дава константни и предвидими отговори на тези спорни ситуации.

(vii) *съвместно причиняване от множество делинквенти*

- 101 Съвместното причиняване само по себе си не влияе върху размера на обезщетението. То само дава на увредения допълнителната облага на *солидарната отговорност* между множеството делинквенти (чл. 53 ЗЗД). В отношенията между самите делинквенти обаче платеното обезщетение следва да се разпредели. Това разпределение става съгласно общите правила за солидарността (чл. 127 ЗЗД) и при липса на особени обстоятелства следва да се извърши по равно. Степента на вината и значимостта на действието на всеки от делинквентите за увреждането обаче могат да доведат до отклонение от равното разпределение помежду им.

³⁶ За подробно изложение на съдебната практика вж. *Йосифов/Балабанов* (бел. 28), 74 и сл., също и *Цачев, Л.*, Закон за задълженията и договорите, Текст, съдебна практика, литература и кратки бележки, vol. 1, (2. изд. 1991), 201 и сл.

(viii) последващо причиняване на вреди от трети лица и каскадно причиняване на вреди

102 Тези въпроси не са били предмет на специални изследвания; по тях няма и релевантна съдебна практика. Би следвало да се приеме, че ако първоначалното увреждане е в необходима причинна връзка с последващото увреждане, първоначалният и последващият делинквент ще отговарят като съпричинители. Ако последващото увреждане има самостоятелен характер, последващият делинквент ще отговаря само за настъпилите от собствените си действия вреди, но не и за вредите, причинени от първоначалния делинквент. Важи и обратното правило – първоначалният делинквент няма да отговаря за допълнителните вреди, настъпили поради поведението на последващия делинквент. По подобен начин следва да се разрешат и въпросите за каскадното причиняване на вреди.

с) Кръг на лицата, имащи право на обезщетение

103 По начало обезщетение се дължи само *на увреденото от деликта лице*. Възникналото вземане за обезщетение обаче може да *се наследява* и да преминава при универсална сукцесия при юридически лица.

104 Според константната съдебна практика обезщетенията както за имуществени, така и за неимуществени вреди са наследими. За неимуществени вреди може да претендира по начало само увреденият, но ако вследствие на неговото увреждане или смърт неимуществени вреди са претърпени от неговите близки, те се смятат за непосредствено увредени на самостоятелно основание и могат да претендират собствените си (а не чуждите) вреди.

105 Проблемът за кръга на лицата, имащи право на обезщетение, се поставя предимно в случаите на неимуществени вреди при телесно увреждане или смърт на близък, както и при лицата, които биха имали право на издръжка от увредения, ако той беше жив.

106 Кръгът на лицата, имащи право на обезщетение за неимуществени вреди от смърт или увреждане на свой близък, е сравнително силно стеснен от съдебната практика. Това са *възходящите от първа степен, низходящите от първа степен и съпругът* на увредения. На рождените деца се приравняват и осиновените деца. Право на обезщетение за неимуществени вреди имат освен това и лицата, които са във фактическо съжителство без сключен брак, както и лицата, които са били фактически отглеждани от увредения (съответно и лицата, които са отглеждали увреденото лице).³⁷ Може да се обобщи, че не само формалната, но и фактическата

³⁷ Вж. ШПВС № 4/1961 и ШПВС № 5/1969, потвърдени с ШПВС № 2/1984.

връзка, която се покрива по съдържание с дадено формално отношение, дава право на обезщетение на съответното лице.

- 107 На дядото, бабата, внуците, братята и сестрите и други по-далечни роднини не се признава право на обезщетение за неимуществени вреди поради опасността, кръгът на имащите право на обезщетение лица да бъде прекомерно разширен. Ако обаче тези лица са били *in loco parentis/infantis/conubii*, на тях ще се признае право на обезщетение – но не поради родствена или формална връзка, а поради фактическото им положение.

d) Регресни иски и встъпване в правата на застрахования

- 108 В случаите на (1) отговорност за чужди действия (по. 28 и сл.), както и в ситуациите на (2) солидарна отговорност (по. 111) онзи, който е платил обезщетението, може да предяви регресен иск срещу непосредствения извършител (чл. 54 ЗЗД и чл. 202 КТ). Предпоставка за уважаването на такъв иск е, извършителят да носи отговорност за извършеното от него.
- 109 Поради това е *изключен регресен иск* срещу (1) неспособните да разбират или ръководят действията си (чл. 47, ал. 1 ЗЗД), както и срещу (2) лицата, които отговарят само за тежки форми на вината – ако увреждането е извършено при лека небрежност (по. 63), а също и срещу (3) лицата, които носят ограничена имуществена отговорност поради трудовоправното си положение (чл. 203 и сл. КТ).
- 110 Особено голямо практическо значение имат регресните иски при *застраховките*. Застрахователят отговаря за причинената вреда не на деликтно, а на договорно основание. Ако плати, той може да дири платеното от него от непосредствения извършител, съответно – от лицето, което отговаря за чужди действия. При застраховките всъщност не става дума за регресен иск, а за *встъпване в правата на застрахования* по силата на закона (специфичен случая на законова цесия – чл. 402 ТЗ). Встъпването в правата на застрахования може да стане само до размера на платеното от застрахователя. Допълнителен ефект на такова частично встъпване е, че ако застрахователното плащане не покрива всички вреди, увреденият може да дири от делинквента вредите, които не са покрити от застраховката.

е) Солидарност между множество делинквенти

- 111 Както вече се посочи (по. 101), солидарността между множеството делинквенти при съвместното причиняване на вреди *не влияе върху размера на отговорността*, а е само *допълнителна гаранция* и удобство за увредения. Правилата за солидарността в българския закон (чл. 121 и сл.

ЗЗД) съответстват напълно на общоприетите положения в континенталните правни системи, поради което не е нужно да бъдат подробно разглеждани тук.

f) Неистинска солидарност при застрахователни договори и отговорност за чужди действия

112 В българската доктрина съществува понятието „неистинска солидарност”.³⁸ Под такава неистинска солидарност (както и при общия случай на солидарност) се разбират ситуациите, когато поради особен фактически състав кредиторът може да претендира дължимото от повече от едно лице, но може да го получи само един път. Основната практически значима разлика между „истинската” и „неистинската” солидарност е в това, че при неистинската солидарност по начало не важат правилата за вътрешните отношения между солидарните длъжници.

113 Неистинска солидарност при деликтната отговорност има в случаите на (1) отговорност за лица, намиращи се под надзор (но само ако непосредственият делинквент е вменяем и може да отговаря за извършеното от него), при (2) отговорността за чужди действия при възлагане на работа (чл. 49 ЗЗД и чл. 200 КТ) и в случаите, когато има (3) застраховка за конкретното увреждане.

114 Трябва да се подчертае, че когато има стриктна (безвиновна, гаранционна) отговорност за действия на невменяеми и в случаите на отговорност на държавата за вреди няма неистинска солидарност, тъй като при тези хипотези от непосредствения извършител не може да се претендира нищо (чл. 47, ал. 1 ЗЗД, чл. 8, ал. 1 ЗОДВПГ).

В. ЗАКОНОВА УРЕДБА³⁹

115 В по-нататъшното изложение са посочени само основните нормативни актове от законов ранг, които имат съществено значение за деликта. Поради големия им брой подзаконовите нормативни актове не са посочени. Нормативните актове, които предвиждат ограничена отговорност или

³⁸ Вж. *Калайджиев*, (бел. 8), 543 и сл.

³⁹ За данните за обнародването и последните изменения на тези закони вж. съответните бележи под линия по-горе.

отговорност само за тежки форми на вината, не са споменавани специално; за тях вж. по. 63, 64, 109, 119.

1. Закон за задълженията и договорите

- 116 Този закон съдържа основната уредба на деликта (чл. 45 – 54). Освен (1) *генералната деликтна клауза* (чл. 45, ал. 1) са уредени (2) *презумпцията за вина* (чл. 45, ал. 2), (3) *последниците при неизбежна отбрана и крайна необходимост* (чл. 46), (4) *стриктната отговорност и отговорността за действия на неспособни лица* (чл. 47 и 48), (5) *отговорността за чужди действия* (чл. 49), (6) *отговорността за вреди от вещи и животни* (чл. 50), (7) *границите на гражданската отговорност при деликт*, вкл. и за *неимуществени вреди* (чл. 51 и 52), (8) *солидарността* между множество делинквенти (чл. 53) и (9) *обратните иски* при отговорност за неспособни и за чужди действия (чл. 54).
- 117 Наред с този раздел обаче, ЗЗД съдържа и множество други правила, които имат значение за деликтната отговорност. На първо място това са (10) *особените състави на деликта* при преддоговорни отношения, непозволено вмесване в чуждо правоотношение, разваляне поради грешка и при мнимо представителство (чл. 12, 21, 28, 42). На следващо място могат да се посочат правилата за (11) *намаляване на обезщетението* с онова, което кредиторът е могъл да избегне, като положи дължимата грижа (чл. 83, ал. 2) и (12) *общото изискване за предвидимост* на вредите (чл. 82). Пак в ЗЗД са уредени (13) *началният момент на забавата* при деликт и *лихвата за забава* (чл. 84, ал. 3, чл. 86), (14) *началният момент на давността* за вземане от деликт, *продължителността на тази давност*, *срокът ѝ*, *спирането* и *прекъсването на давностните срокове* (чл. 110, 114, ал. 3, чл. 115 и 116). Уредбата на (15) *прихващането* съдържа и специални правила за *вземанията от деликт* (чл. 105). В материята на неизпълнението е закрепен (16) *принципът за предпочитане на натуралното пред паричното обезщетение* на вредите (чл. 79, ал. 2). Този закон съдържа и правилата за (17) *дълг, свързан с вещта* (*debitum cum re junctum*) (чл. 91), за (18) *забраната за предварително освобождаване* от отговорност за умисъл и груба небрежност (чл. 94) и (19) *цялата уредба на солидарността* (чл. 121 и сл.).

2. Закон за защита на потребителите

- 118 В материята на отговорност за дефекти на продадена стока този закон урежда стриктната отговорност на производителя, дистрибутора, вноси-

теля и търговеца (чл. 130 и сл.). Пак там е уредена и отговорността за друго на търговеца и дистрибутора (чл. 134).

3. Кодекс на труда

- 119 В Кодекса се уреждат (1) стриктната отговорност на работодателя за вреди, причинени от трудова злополука (чл. 200, ал. 1 и 2), (2) изключване на отговорността на работодателя само при умишлено съпричиняване на вредата от увредения работник или намаляването ѝ при груба небрежност (чл. 201) и (3) ограничената отговорност на работниците и служителите и размера ѝ в отделни случаи (чл. 203 и сл.)

4. Закон за отговорността на държавата за вреди, причинени на граждани

- 120 Този специален закон урежда отделните случаи (чл. 1 и 2), предпоставките (чл. 1, ал. 2), обема (чл. 4), намаляването (чл. 5) и наследимостта (чл. 6) на обезщетението, местната подсъдност (чл. 7), регресните иски (чл. 9) и изключителността на реда за дирене на вреди по този закон, която изключва приложението на общия граждански ред (чл. 8).

5. Граждански процесуален кодекс

- 121 Кодексът урежда (1) правилата за местната и функционалната подсъдност на споровете, включително и тези от деликт; той съдържа и общото правило за разпределение на тежестта на доказване (чл. 127), както и специални правила за отпадане на несеквестрируемостта при вземания от деликт (чл. 320, ал. 2).

6. Кодекс на международното частно право

- 122 В Кодекса са уредени *компетентността* на българските съдилища по (1) права, идещи от извършен деликт (чл. 18), по (2) трудови спорове (чл. 17) и по (3) права на потребители (чл. 16). При деликтните отношения Кодексът е следвал проекта за Регламент на ЕС (Рим II) в актуалната му към 2005 година редакция. Компетентността по всички тези дела не е изключителна.

- 123 От значение за деликта право са и общите разпоредби за приложимото право (чл. 39 и сл.).⁴⁰

7. Наказателен кодекс

- 124 В Наказателния кодекс са уредени приложимите и в гражданското право институти на неизбежната отбрана (чл. 12), крайната необходимост (чл. 13), задържането на лице, извършило престъпление (чл. 12а), както и формите на правнорелевантната вина (чл. 11, 14 и сл.).
- 125 Предвидените в Особената част на Кодекса (чл. 95 и сл.) отделни престъпления могат да имат значение за преценката на противоправността на конкретно вредоносно поведение (по. 48 и сл.).

С. СЪДЕБНА ПРАКТИКА

- 126 В следващите редове е направен преглед само на съдебната практика на Върховния съд (ВС) (до 1996 г.) на Народна република България (до 1991 г.) / на Република България (1991 – 1996 г.) и на Върховния касационен съд (ВКС) (след 1996 г.). При това поради големия им брой са анализирани не всички решения на върховната съдебна инстанция, а *само т.нар. „актове с общо действие”* – постановления на Пленума на Върховния съд (ППВС) и тълкувателни решения (ТР) на ВС/ВКС, които са задължителни за останалите съдилища и за административните органи в Републиката. Разгледаните по-долу съдебни актове *не засягат всички въпроси на деликта*, а само онези, по които в различни периоди е имало противоречива съдебна практика.

⁴⁰ Вж. Мусева, Б., Допустима ли е автономия на волята при неправомерно увреждане според българското международно частно право?, СП 6/2003, както и Мусева, Б., Още за трите основни критерия за определяне на приложимото право при неправомерно увреждане според българското международно частно право, ТП 3/2004.

1. Относно обема на обезщетението

127 *Релевантни актове: ТР № 45/1990, ТР № 73/1986, ТР № 74/1979, ППВС № 7/1978, ППВС № 4/1975, ППВС № 4/1968, ППВС № 17/1963, ТР № 88/1962, ППВС № 7/1956.*

а) При намаляване или загуба на трудоспособността

- 128 Обемът на имуществените вреди при *трудова злополука* се приема да е равен на разликата между възнаграждението, което работникът е получавал преди увреждането и пенсията за инвалидност, съответно – по-ниското възнаграждение при започната друга работа, които се получават след увреждането. Тази разлика може да се претендира до навършване на общата пенсионна възраст (а не само до момента, в който се придобива право на пенсия поради достатъчен трудов стаж).
- 129 Когато увреденият е *могъл да постъпи на работа въпреки инвалидността си, но не го е направил*, обезщетението се определя като разлика между получаването до увреждането възнаграждение и възнаграждението, което е могло да се получава, но не се е получавало поради това, че увреденият не е встъпил в ново трудово правоотношение. Това разрешение е имало практическо значение предимно при централното планоно стопанство, при сегашните условия на пазара на труда то не може да бъде поддържано.
- 130 Ако плащането на обезщетението е периодично (чл. 51, ал. 1, изр. 2 ЗЗД), *вземането за него се погасява* не с общия петгодишен, а със специалния тригодишен давностен срок (чл. 111 ЗЗД).
- 131 При *инвалидност*, причинена от деликт, се присъждат и вредите, които са възникнали след изтичането на значително време от увреждането, но като резултат именно на това увреждане. Промяната на трудоспособността (степената на инвалидност) в течение на времето води до съответна промяна и на платимото периодически обезщетение.
- 132 Обезщетение за изгубена работоспособност се дължи не само, когато увреденият е бил в трудово правоотношение, а и когато е бил *самонаето* лице или е упражнявал *свободна професия*. Обезщетение се дължи и на пенсионер, който обаче въпреки получаването на пенсията си продължава да работи; в този случай обезщетението е равно на пропуснатия допълнителен доход.

б) При разходи за лечение и при неимуществени вреди

- 133 *Разходите за лечение* и разходите, свързани с преодоляване последиците на увреждането (вкл. и за лица, които се грижат за увредения), се покриват, ако 1) са били необходими и 2) ако са били реално направени. Ако увреденият е бил гледан безплатно от свой близък, който поради това не е могъл да упражнява професията си, на увредения се дължи сумата, която обичайно се плаща за такова гледане.
- 134 Дължимото обезщетение за *неимуществени вреди се намалява с наследствената пенсия*, която получават близките на починалия вследствие на увреждането (compensatio lucri cum damno).
- 135 *Неимуществените вреди могат да произтичат от всякакви обстоятелства* и за тези обстоятелства не може да има изчерпателно изброяване.
- 136 Когато увреденият не е допринесъл за увреждането, обезщетението за *неимуществени вреди може да е в по-висок размер*, т.е. особената укоримост може да обоснове по-високи вреди.

в) При имуществени вреди

- 137 Полученото застрахователно обезщетение се приспада от обезщетението, дължимо на увредения от делинквента. Ако обаче застрахователното обезщетение не покрива всички вреди имуществени вреди, увреденият може да претендира непокритата им част от делинквента.
- 138 Вредите, причинени от смъртта на лице, дължало издръжка, са имуществени и могат да се претендират от ималия право на издръжка. Наред с тези имуществени вреди могат да се дирят и неимуществените вреди от смъртта на издържащия (вж. по-долу).

г) Намаляване на обезщетението

- 139 При съпричиняване на вредите от пострадалия вината на този пострадал е без значение; релевантна е само причинната връзка между неговото поведение и настъпването на вредата. Поради това обезщетението може да се намали и когато невменяемо лице допринесе за вредите, които е претърпяло.

2. Относно кръга на лицата, имащи право на обезщетение за неимуществени вреди при смърт на увредения

- 140 *Релевантни актове: ППВС № 2/1984, ППВС № 5/1969, ППВС № 4/1961*
- 141 С трите посочени ППВС са въведени *ограничителни критерии* за определяне лицата, имащи право на обезщетение – такива са само най-близките на пострадалия в случай на неговата смърт: *децата, родителите и съпругът*. Т.е., нямат право на обезщетение нито братята и сестрите, нито дядото и бабата, нито пък внуците на починалия.
- 142 Наред с този формален критерий (определена степен на родство или брак) обаче се прилага и един друг ориентир, почиващ на справедливостта. Съгласно него обезщетение могат да претендират и *лицата, между които и пострадалия са съществували отношения, които са сходни с тези между лицата, определени съобразно формалния критерий* (напр. взетото за отглеждане и осиновяване, но още неосиновено дете, както и съжителството между две лица от различен пол, на съпружески начала).
- 143 Посочените актове на ВС не вземат изрично отношение по всички възможни хипотези – напр. дете, отглеждано от баба и дядо или друг родственик, но без намерение за осиновяване. Еднозначно може да се изведе е *contra* само правилото, че при еднополови съжителства не могат да се претендират вреди.

3. Относно отговорността за чужди действия

- 144 *Релевантни актове: ППВС № 9/1966, ППВС № 17/1963, ППВС № 7/1958*
- 145 Съгласно тези актове при отговорността за вреди, причинени от лице, на което е възложена работа, действат следните принципи:
- 146 За да възникне отговорността за чуждо действие при възлагане на работа, освен общите предпоставки на деликта трябва да са налице и следните условия: 1) действието на лицето, извършило увреждането, да е виновно; 2) работата да е била възложена на делинквента от този, който ще отговаря за причинените от него вреди; 3) вредите да са причинени било *при*, било *по повод* на изпълнението на работата;
- 147 Ако обаче за извършването на работата на делинквента са дадени определени вещи (инструменти), с които той е причинил увреждането, но не

при, нито по повод извършването на работата, отговорност за чужди действия не възниква.

- 148 Отговорността е *изключена* също така, когато увреждането е резултат *единствено на лични отношения между причинителя и увредения*, макар и тези лични отношения да са възникнали при или по повод изпълнението на възложената работа (например, скарване между работници).
- 149 Отговорността обаче *не отпада* в случай, че причинителят на увреждането е *нарушил* дадените му от възложителя *указания или надлежните правила* за извършване на възложената работа.
- 150 Вината на възложилия работата (*culpa in eligendo*) е правно безразлична и възложителят не може да се екскулира на собствено основание. Той може да се освободи от отговорност само ако обори или някоя от общите деликтни предпоставки по чл. 45 ЗЗД (по. 45 и сл.), или някоя от специалните предпоставки по чл. 49 ЗЗД (по. 142).
- 151 При възлагане на работа от едно предприятие на друго предприятие и при произлезли от работата вреди отговорността за действията на конкретните делинквенти се определя от това, кое от предприятията е поело конкретната организация и надзор на работата. При съвместно извършване на работа от две или повече натоварени от различни възложители лица отговорността на възложителите помежду им се определя от конкретните обстоятелства по съизвършителството; спрямо увредения – ако той е трето лице – обаче те отговарят солидарно.

4. Относно някои специални деликтни състави

- 152 *Релевантни актове: ППВС № 4/1975, ТР № 32/1969, ППВС № 17/1963*
- 153 При *крайна необходимост* поправяне на вредите се дължи в следната каскадна поредност: 1) от онзи, който е причинил състоянието, довело до действия при крайна необходимост; 2) от собственика или отговорния за вещта или животното, причинили това състояние или 3) от онзи, чиито по-ценни блага са били спасени чрез действието при крайна необходимост.
- 154 *Виновното поведение* или *нарушението на предписания при боравене с вещи* изключва обективната отговорност за вреди от вещи (чл. 50 ЗЗД); в тези случаи се прилага общата клауза за собствени виновни действия (чл. 45 ЗЗД) или отговорността на възложителя на работа (чл. 49 ЗЗД).

- 155 Обезщетение за *неизпълнено обещание за брак* може да търси само жената. За такова обезщетение не е необходимо, да е имало съвместно съжителство. Нужно е обаче пред обществото да е манифестирано намерение за сключване на брака. Обезщетение не се дължи, когато обещанието за брак не се изпълни поради основателни причини.
- 156 Издаването на *незаконнообразен административен акт* е основание за дирене на обща деликтна отговорност от автора на акта по чл. 45 ЗЗД (това схващане е поддържано преди приемането на ЗОДВПГ и следва да се смята преодоляно от него).

5. Относно отговорността на държавата за нейни органи

- 157 *Релевантни актове: ТР № 3/2005*
- 158 По ЗОДВПГ обезщетения могат да претендират само физически, но не и юридически лица.
- 159 Отговорността на длъжностното лице, пряк причинител на вредата, се осъществява само по пътя на регресната отговорност, срещу него не може да се води иск от увредения.
- 160 При незаконни актове на администрацията началният момент на забавата и съответно на дължимостта на законната лихва върху обезщетението, както и началният момент на погасителната давност за предявяване на иска е влизане в сила на решението, с което се отменят унищожаемите административни актове, при нищожните - това е моментът на тяхното издаване, а за незаконни действия или бездействия на административните органи - от момента на преустановяването им. При незаконни актове на правозащитни органи този момент зависи от конкретните особености и вида на съответния акт.
- 161 Пасивно легитимиран по искове, основани на ЗОДВПГ е държавният орган - юридическо лице, с който съответното длъжностно лице, пряк причинител на вредата, се намира в трудови или служебни отношения.
- 162 Правозащитният орган отговаря и в случаите, когато наказателното производство е прекратено поради недоказаност на обвинението.
- 163 Обезщетението за неимуществени вреди включва и обезщетението за вреди от незаконно наложената мярка за неотклонение "задържане под стража".

6. Относно регресните иски

164 *Релевантни актове: ППВС № 17/1963*

- 165 Регресен иск има само при отговорност за друго, при възлагане на работа и при съпричиняване на вреди (чл. 47, 48, 49 и 53 ЗЗД), но не и при вреди, причинени от вещи или животни (чл. 50 ЗЗД).
- 166 Множеството делинквенти при съвместно причиняване са солидарно отговорни само спрямо третото увредено лице. Помежду си обаче те отговарят не като солидарни, а като разделни длъжници.

7. Процесуални особености

167 *Релевантни актове: ППВС № 7/1978, ТР № 59/1974, ППВС № 17/1963*

- 168 При деликтните вреди, които са покрити от застрахователен договор, исковите на увредения от деликта трябва да бъдат субективно и евентуално съединени за разглеждане в общ процес. Като основен трябва да се предяви искът срещу застрахователя, а като евентуален – искът срещу делинквента или срещу лицето, което отговаря за чужди действия по чл. 47 – 49 ЗЗД. Тази практика на ВС вероятно е продиктувана от идеята, да бъде улеснен застрахователят в предявяването на регресните си иски срещу делинквента. Няма данни, това схващане да е поддържано и след развиването на частното застрахователно дело.
- 169 Когато непозволеното увреждане осъществява и състав на престъпление, искът за вреди не може да бъде разглеждан независимо от наказателното преследване; гражданското дело трябва да се спре и да се изчака присъдата на наказателния съд (чл. 182 ГПК).
- 170 Регресният иск, произтичащ от отговорност за чужди действия, може да се предявява като самостоятелен иск само ако искът за обезщетение е бил предявен само срещу него, но не и срещу конкретния делинквент. Ако отговорният и делинквентът са осъдени в един и същи процес, регресен иск е недопустим, защото платилият има правното средство на чл. 326, ал. 1 ГПК като солидарен длъжник. (Тази практика от 1963 г. е неправилна, тъй като отговорността за чужди действия по чл. 47 – 49 ЗЗД не е солидарна – вж. по. 113).

D. ЛИТЕРАТУРА

1. Монографии

Антонов, Д., Вината на пострадалия при граждански правонарушения, *Наука и изкуство*, 1967

Антонов, Д., Арнаудов, , Гражданската отговорност на държавните предприятия за вреди, причинени на работници и служители, *Наука и изкуство*, 1962

Антонов, Д., Непозволено увреждане, *Наука и изкуство*, 1965

Балабанов, Б., Непозволено увреждане. Текст с коментар и синтез на съдебната практика, *УИ "Св. Кл. Охридски"*, 1989

Бъров, Б., Гражданска отговорност за вреди, причинени при автомобилни злополуки, *БАН*, 1970

Голева, П., Обезщетяване на пострадали при пътно-транспортни произшествия, *БАН*, 1991

Голева, П., Съпричиняване на вреди от пострадалия при непозволеното увреждане, *БАН*, 1989

Големинев, Ч., Отговорност за непозволено увреждане, *Тилия*, 1999

Гоцев, В., Отговорност на държавата за вреди, причинени на гражданите, *Софи-Р*, 2002

Пеков, Й., Имуществена отговорност на родителите за вредоносните деяния на децата им, *Наука и изкуство*, 1972

Славов, Св., Лекарски грешки и лекарски деликти, *Сиби*, 1997

Сталев, Ж. (съст.), Обезщетението за вреди във ФРГ, Франция, Италия, Англия, САЩ и Швейцария, *БТПП*, 1990

Сталев, Ст., Правна уредба на общата авария в международното търговско мореплаване, *УИ "Св. Кл. Охридски"*, 1988

Станева, А., Отговорност за вреди, причинени от деца и недееспособни, *УИ "Св. Кл. Охридски"*, 1991

Тасев, С., Непозволено увреждане. Отговорност за вреди, причинени от вещи и животни, *Софи-Р*, 1995

2. Статии

а) Общи въпроси

Антонов, Д., Вината на пострадалия при непозволеното увреждане. Преглед на практиката на ВС, *Социалист. право*, 1960, 4

Балабанов, Б., Обхват на отговорността по чл. 200 КТ, *Правна мисъл*, 1995, 3

Владимиров, Р., Деяние и вина, *Съвременно право*, 1992, 6

Голева, П., Практиката на ВС по приложението на чл. 51, ал. 2 ЗЗД, *Социалист. право*, 1986, 1

Големинов, Ч., Обезщетението за вреди - основен елемент на гражданската отговорност за непозволено увреждане, *Социалист. право*, 1984, 3

Конов, Тр., Някои въпроси на отговорността за непозволено увреждане спрямо трети лица, *Правна мисъл*, 1987, 4

Конов, Тр., Понятието противоправност в областта на непозволеното увреждане според българското гражданско право, рубрика "АРХИВ", *Търговско право*, 2000, 6

Лиджи, Д., Парично обезщетение за морални вреди, *Юридическа мисъл*, 1948, 5

Мусева, Б., Допустима ли е автономия на волята при непозволено увреждане според българското МЧП?, *Съвременно право*, 2003, 6

Мусева, Б., Още за трите основни критерия за определяне на приложимото право при непозволено увреждане според българското международно частно право, *Търговско право*, 2004, 3

Пенев, П., Тасев, С., По въпроса за обезщетението в случай на гледане и обслужване на пострадал при непозволено увреждане, *Социалист. право*, 1976, 10

Розанис, С., Преглед на практиката на ВС по някои въпроси на неправомерното увреждане, *Правна мисъл*, 1974, 5

Розанис, С., Преглед на практиката на ВС по някои въпроси на неправомерното увреждане, *Правна мисъл*, 1974, 2

Розанис, С., Преглед на практиката на ВС по някои въпроси на неправомерното увреждане, *Правна мисъл*, 1973, 4

Стойнов, Ал., Отговорност за злоупотреба с банкова тайна, 1993, 2,

Сукарева, Зл., Отговорност за вреди от заблуждаваща и непочтена реклама, *Търговско право*, 2002, 4

Цончев, Кр., Приноси към деликтната отговорност за чуждо действие, *Годишник СУ, ЮФ*, 1944- 1946

Цончев, Кр., Присъждане на обезщетението при неправомерно увреждане на периодически платели и чл. 191 ГПК, *Социалист. право*, 1983, 5

Чернев, Г., Въпроси по определяне размера на обезщетението от неправомерно увреждане, *Социалист. право*, 1966, 7

в) Намаляване на обезщетението

Балабанов, Б., Намаляване размера на обезщетението при неправомерно увреждане, *Правна мисъл*, 1963, 2

Голева, П., Съгласието и поемането на риска от пострадалия при неправомерното увреждане - понятие и правни последици, *Правна мисъл*, 1985, 4

Голева, П., Съпричиняване на вреди от пострадали недееспособни лица при неправомерното увреждане, *Социалист. право*, 1985, 6

Кръстев, Кр., Доприносянето на пострадалия за причиняване на вредата като основание за намаляване на обезщетението при деликтната отговорност, *Социалист. право*, 1975, 2

Соколов, Й., Вината на пострадалия при граждански правонарушения, *Социалист. право*, 1968, 5

Цончев, Кр., Деликтната отговорност и доктрината за вината и риска, *Юридическа мисъл*, 1948, 3, 4

с) Вреди от вещи

Владимиров, С., Особенности на отговорността за вреди от вещи и животни, *Държава и право*, 1988, 10

Илиев, И., Отговорността за вреди, произлезли от вещи, в практиката на ВС на НРБ, *Социалист. право*, 1981, 1

Михайлов, Л., Относно основанието при вредите "от вещи", *Социалист. право*, 1970, 9

Николов, А., Отговорност за вреди, произлезли от вещи, *Социалист. право*, 1964, 10

Тасев, С., Особенности на отговорността за вреди от вещи и животни, *Сборник проф. Апостолов*, 2001

Тасев, С., Относно вината при отговорност за вреди, произлезли от вещи, *Социалист. право*, 1975, 7

Тасев, С., Относно деликтната отговорност за вреди от вещи - предложения "де леге ференда", *Социалист. право*, 1985, 10

Тасев, С., Преглед на съдебната практика на ВС на НРБ по някои въпроси на отговорността за вреди от вещи, *Социалист. право*, 1983, 7

Тихчев, Кр., Гражданска отговорност за щети от вещи или животни, *Социалист. право*, 1959, 1

д) Вреди при възлагане на работа

Големинев, Ч., За основанието на имуществената отговорност за вреди, причинени при изпълнение на , *Правна мисъл*, 1961, 1

Големинев, Ч., Към въпроса за имуществената отговорност на юридическите лица за вреди, причинени от техни работници или служители при изпълнение на възложена работа, *Социалист. право*, 1961, 1

Големинев, Ч., Същина и предпоставки на имуществената отговорност за вреди, причинени при изпълнение на възложена работа, *Правна мисъл*, 1960, 4

Караминков, А., Непозволено увреждане, причинено по повод изпълнението на възложена работа (крит. Бележки по практиката на ВС на НРБ), *Социалист. право*, 1973, 11

Николов, А., Отговорност за вреди на възложилия някаква работа, *Социалист. право*, 1964, 7

Тасев, С., Възлагането на работа като елемент от фактическия състав на отговорността по чл. 49 ЗЗД, *Правна мисъл*, 1978, 4

Янев, И., Възлагането на работа като предпоставка за възникване на отговорност по чл. 49 ЗЗД, *Търговско право*, 1998, 5

Янев, И., Правна същност на отговорността по чл. 49 ЗЗД. Тенденции в развитието ѝ, *Правна мисъл*, 2000, 4

е) Отговорност на държавата за вреди, причинени от нейни органи

Бояджиев, П., Имущественоправни последици от изпълнение на неоснователно наложено наказание, *Правна мисъл*, 1967, 3

Зартов, Я., За противоречията между ЗОДВПГ и Конституцията, *Съвременно право*, 2003, 1

Крумов, Ц., Отговорност на държавата за вреди от прилагането на противоправни нормативни актове, *Съвременно право*, 2002, 5

Лазаров, К., За едно неотложно изменение на ЗОДВПГ, *Правна мисъл*, 1992, 3

Лазаров, К., Някои въпроси на имуществената отговорност за вреди от незаконосъобразна административна дейност, *Сборник проф. Апостолов*, 2001

Орсов, Зл., За отговорността на държавата за вреди от прилагането на противоправни нормативни актове, *Търговско право*, 2003, 6

Славова, М., Отговорност на държавата за административна дейност, *Правна мисъл*, 2003, 2

f) Вреди, причинени от неспособни

Големинов, Ч., Същност и предпоставки на деликтната отговорност за вреди, причинени от лице, неспособно да разбира или ръководи постъпките си, или от деца, ненавършили пълнолетие, *Социалист. право*, 1959, 10

Пеков, Й., Освобождаване на родителите от имуществена отговорност за вредоносните деяния на децата им, *Социалист. право*, 1972, 1

Пеков, Й., Субекти и характер на отговорността по чл. 48 ЗЗД, *Социалист. право*, 1972, 3

Станева, А., Съотношение между основанията за отговорността по чл. 45 и чл. 47-48 ЗЗД, *Правна мисъл*, 1987, 5

g) Вреди при транспорт

Голева, П., Обезщетяване на вреди, настъпили при сблъскване на превозни средства, *Социалист. право*, 1987, 7

Големинов, Ч., Основни състави на гражданската отговорност при автотранспортни злополуки, *Годишник СУ, ЮФ*, 1984

h) Вреди при лечение

Голева, П., Панов, Цв., Съгласието на пациента и задължението на лекаря за неговото информироване, *Съвременна право*, 2003, 4

Корнажев, П., Отговорността на лекарите за неправомерно увреждане, *Държава и право*, 1990, 3

і) Вреди от съдържания в интернет

Николова, Евг., Пашке, М., Юридическа отговорност за противоправни съдържания в Интернет, *Търговско право*, 2000, 3

ј) Солидарна отговорност

Пеков, Й., Към въпроса за солидарната деликтна отговорност, *Социалист. право*, 1973, 8

Пеков, Й., По някои въпроси на солидарната отговорност на причинителите на вредата, *Правна мисъл*, 1974, 2

Пеков, Й., Солидарна отговорност на причинителите на вредата при гражданските деликти, *Социалист. право*, 1973, 9

Стойчев, Кр., Въпроси на солидарната отговорност за вреди, причинени от две или повече лица, *Социалист. право*, 1986, 9

I..... ОБЗОР НА ДЕЛИКТНОТО ПРАВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

A. ОБЩ ПРЕГЛЕД НА ДОКТРИНАТА

1. *Историческо развитие и първообраз на уредбата на деликта*
2. *Деликтна и договорна отговорност*
 - a) Сравнение между двата вида отговорност
 - b) Конкуренция между деликтна и договорна отговорност
3. *Видове деликтна отговорност*
 - a) Отговорност за собствено виновно поведение (генерална клауза)
 - b) Стриктна (безвиновна, обективна) отговорност
 - (i) Дефиниция
 - (ii) Отделни хипотези
 - c) Отговорност за чужди действия
 - (i) Дефиниция
 - (ii) Отделни хипотези
 - d) Отговорност за лица, намиращи се под надзор
 - (i) Дефиниция
 - (ii) Отделни хипотези
 - e) Специални състави на деликтна отговорност
 - (i) Преддоговорна отговорност
 - (ii) Действия без представителна власт
 - (iii) Непозволено вмесване в чуждо правоотношение
 - (iv) Случаи на т.нар. „негативни вреди” (negativer Schaden) – нищожен договор, унищожаем договор, развален договор
4. *Предпоставки на деликтната отговорност за собствено виновно поведение (генерална клауза на чл. 45 ЗЗД)*
 - a) Действие/бездействие/поведение
 - b) Противоправност
 - c) Вина
 - (i) По начало са релевантни всички форми на вината
 - (ii) Отговорност само за тежки форми на вината
 - d) Вреда
 - e) Правен каузалитет между действието и вредата (conditio sine qua non)
5. *Поправяне на вредите и обезщетение*
 - a) Особенности на уредбата на обезщетението за вреди от деликт
 - (i) Натурално поправяне или парично обезщетяване?
 - (ii) Дължимост и изискуемост, лихви за забава
 - (iii) Давност и начален момент на давностния срок
 - (iv) Прихващане
 - (v) Право на задържане (debitum cum re junctum)

- (vi) Подсъдност, изключителна компетентност и арбитражуемост на споровете от деликт
- b) Размер на обезщетението (граница на гражданската отговорност) и намаляване на обезщетението
 - (i) вина (предвидимост)
 - (ii) правен каузалитет
 - (iii) Противоправност
 - (iv) вина на пострадалия (съпричиняване)
 - (v) възможност за ограничаване на вредите от самия пострадал
 - (vi) компенсация на вредите с ползите (compensatio lucri cum damno)
 - (vii) съвместно причиняване от множество делинквенти
 - (viii) последващо причиняване на вреди от трети лица и каскадно причиняване на вреди
- c) Кръг на лицата, имащи право на обезщетение
- d) Регресни иски и встъпване в правата на застрахования
- e) Солидарност между множество делинквенти
- f) Неистинска солидарност при застрахователни договори и отговорност за чужди действия

V. ЗАКОНОВА УРЕДБА

1. Закон за задълженията и договорите
2. Закон за защита на потребителите
3. Кодекс на труда
4. Закон за отговорността на държавата за вреди, причинени на граждани
5. Граждански процесуален кодекс
6. Кодекс на международното частно право
7. Наказателен кодекс

C. СЪДЕБНА ПРАКТИКА

1. Относно обема на обезщетението
 - a) При намаляване или загуба на трудоспособността
 - b) При разходи за лечение и при неимуществени вреди
 - c) При имуществени вреди
 - d) Намаляване на обезщетението
2. Относно кръга на лицата, имащи право на обезщетение за неимуществени вреди при смърт на увредения
3. Относно отговорността за чужди действия
4. Относно някои специални деликтни състави
5. Относно отговорността на държавата за нейни органи
6. Относно регресните иски
7. Процесуални особености

D. ЛИТЕРАТУРА

1. Монографии
2. Статии
 - a) Общи въпроси
 - b) Намаляване на обезщетението
 - c) Вреди от вещи

- d) Вреди при възлагане на работа
- e) Отговорност на държавата за вреди, причинени от нейни органи
- f) Вреди, причинени от неспособни
- g) Вреди при транспорт
- h) Вреди при лечение
- i) Вреди от съдържания в интернет
- j) Солидарна отговорност